การศึกษาเชิงวิเคราะห์ตำรายากระษัยวัดเหนือ จังหวัดกาญจนบุรี

จตุรงค์ ภิรมยา[1,*]

วันที่รับบทความ	04/12/2567
วันที่แก้ไขบทความ	25/04/2568
วันที่ตอบรับบทความ	30/04/2568

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ตำรายากระษัยวัดเหนือ จังหวัดกาญจนบุรีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษาในด้านอักขรวิธีและกลวิธีการเขียนที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ 2) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ 3) เพื่อศึกษาชื่อพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ 4) เพื่อศึกษาความถี่ในการใช้พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการรวบรวมข้อมูลเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษา 1) ด้านภูมิปัญญาทางภาษาอักขรวิธีและกลวิธีการเขียน พบว่าบันทึกด้วยอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์และอักษรขอมไทย บันทึกคำตามเสียง ไม่ถูกต้องตามอักขรวิธีปัจจุบันเป็นส่วนมาก มีการใช้ภาษาถิ่นและภาษาบาลีสันสกฤต ด้านกลวิธีการเขียนพบการขึ้นต้นและลงท้ายด้วยใน 7 ลักษณะคือชื่อยา เครื่องยาที่นำมาประกอบ วิธีการปรุงยา อาการของโรค คำที่เป็นมงคลและสรรพคุณของยา 2) ด้านพิธีกรรมพบใน 2 ลักษณะคือพิธีกรรมในการแต่งตำรายาและพิธีกรรมในการปรุงยา 3) ด้านความเชื่อพบใน 3 ลักษณะคือ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ และความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ 4) ด้านวัตถุที่ใช้ในการปรุงยา พบพืชวัตถุจำนวนทั้งสิ้น 366 ชนิด สัตว์วัตถุ 32 ชนิด และธาตุวัตถุจำนวน 41 ชนิด พืชวัตถุที่หมอยาใช้มากที่สุด 3 อันดับแรกคือ จันทน์ขาวและจันทน์แดง กระเทียม ขิง สัตว์วัตถุที่ใช้มากที่สุด 3 อันดับแรกคือ ดีงูเหลือม หอยแครง ดีงูเห่า ธาตุวัตถุที่ใช้มากที่สุด 3 อันดับแรกคือ สารส้ม เกลือและเกลือสินเธาว์และดินประสิว

คำสำคัญ: ตำรายากระษัยวัดเหนือ กลวิธีทางภาษา พิธีกรรมและความเชื่อ

[1,*] สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี
อีเมล: jaturong@kru.ac.th

Analytical Study of the Wat Nuea Krasai Medicine Book, Kanchanaburi Province

Received	04/12/2024
Revised	03/03/2025
Accepted	03/03/2025

Jaturong Phiromya[1,*]

Abstract

The research on the analysis of the Wat Nuea Krasai medicine book in Kanchanaburi province is qualitative research. The objectives were 1) to analyze the linguistic wisdom in terms of orthography and writing techniques that appeared in the Wat Nuea Krasai medicine book, 2) to analyze the ritual values and beliefs that appeared in the Wat Nuea Krasai medicine book, 3) to study the names of plants, animals, and elements that appeared in the Wat Nuea Krasai medicine book, and 4) to study the frequency of plants, animals, and elements that appeared in the Wat Nuea Krasai medicine book. The researcher used a qualitative data collection method by collecting document data and analyzing data with content analysis. The results showed that: 1) the study on linguistic wisdom, orthography, and writing techniques found that the records were in the Thai script of the Rattanakosin period and Thai Khmer script recorded words according to their sounds, which were mostly incorrect according to the current orthography. Local dialects and Pali and Sanskrit were used. In terms of writing techniques, there were seven types of beginning and endings: the name of the medicine, the ingredients used, methods of preparing medicines, symptoms of diseases, auspicious words and properties of medicines; 2) rituals were found in two aspects: the rituals in the composition of medicinal recipes and the rituals in the preparation of medicines; 3) beliefs were found in three aspects: the beliefs related to Buddhism, the beliefs in supernatural things, and the beliefs in astrology; and 4) in terms of materials used in preparing medicines, there was a total of 366 types of plant materials, 32 types of animal materials, and 41 types of

[1,*] Department of Thai Language, Faculty of Education, Kanchanaburi Rajabhat University
e-mail: jaturong@kru.ac.th

elemental materials. The top three most common plant materials were white and red sandalwood, garlic, and ginger. The top three most common animal materials were python gall, cockle, and cobra gall. The top three most common elemental materials were alum, salt and rock salt, and saltpeter.

Keywords: Wat Nuea temple's medicine book; Language techniques; Rituals and beliefs

บทนำ

ภาคตะวันตกของประเทศไทยเป็นภูมิภาคหนึ่งที่มีวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยบันทึกด้วยภาษาและอักษรที่นิยมในท้องถิ่น มีทั้งเอกสารประเภทตัวเขียนที่ใช้อักษรไทย และอักษรขอม เขียนลงในใบลานและสมุดไทย เนื้อหาที่บันทึกในเอกสารจำแนกออกได้หลายประเภท เช่น นิทาน คำสอน ตำนาน ประวัติศาสตร์ กฎหมาย พระปาฏิโมกข์แบบเรียน ตำราโหราศาสตร์ และตำรายา เป็นต้น (สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ และชวน เพชรแก้ว. 2547 น. 459)

จังหวัดกาญจนบุรีเป็นหนึ่งในจังหวัดภาคตะวันตกที่พบวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทลายลักษณ์ที่สำรวจและตกสำรวจตามวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งสมุดไทยและเอกสารใบลาน โดยจำแนกประเภทของวรรณกรรมที่สำรวจพบจำแนกได้เป็น 7 หมวด ได้แก่หมวดตำรายา หมวดวรรณกรรม หมวดกฎหมาย หมวดโหราศาสตร์คณิตศาสตร์ หมวดไสยศาสตร์/คาถาอาคม หมวดศาสนา/พิธีกรรม และหมวดปกิณกะ และคัมภีร์พิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนาในเทวสังฆารามหรือวัดเหนือซึ่งเป็นวัดสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดกาญจนบุรี ตั้งอยู่บริเวณถนนเจ้าขุนเณร ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี มีประวัติการสร้างมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เก็บรักษาเอกสารโบราณประเภทลายลักษณ์ไว้เป็นจำนวนมากทั้งประเภทได้แก่ ตำรายา วรรณกรรม กฎหมาย โหราศาสตร์/คณิตศาสตร์ ไสยศาสตร์/คาถาอาคม ศาสนา/พิธีกรรม ปกิณกะ และคัมภีร์พิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนา (ฟ้อน เปรมพันธ์และคณะ, 2550 น.3) และยังพบเอกสารดังกล่าวในวัดอื่น ๆ ในจังหวัดกาญจนบุรีด้วย

ตำรายากระษัยวัดเหนือเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีการบันทึกด้วยสมุดไทยขนาดกว้างประมาณ 15-25 เซนติเมตร ยาวประมาณ 60-70 เซนติเมตร มีจำนวน 155 หน้า บันทึกด้วยอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์และอักษรขอมไทย เนื้อหากล่าวถึงสูตรยาขนานต่าง ๆ โรค สมุนไพรที่ใช้ในการรักษาสรรพคุณของสมุนไพรชนิดต่าง ๆ พิธีกรรมและความเชื่อที่สอดแทรกอยู่ในตำรายา นอกจากนี้ ยังมีความโดดเด่นด้านภูมิปัญญาด้านอักขรวิธี และกลวิธีการเขียน นับว่าเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าและยังมีผู้ใดนำมาศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิจัยเป็นผู้สอนรายวิชาพัฒนาการของอักษรไทยและการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการสอนภาษาไทยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของวรรณกรรมท้องถิ่นในจังหวัดกาญจนบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำรายาพื้นบ้านซึ่งทรงคุณค่าทางภูมิปัญญาด้านอักขรวิธี กลวิธีการเขียนและด้านสังคมคือ พิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ของคนในสมัยนั้นที่สะท้อนออกมาจากตำรายาเล่มนี้ จึงนำมาศึกษาวิเคราะห์โดยปริวรรตเนื้อหาอย่างละเอียดทุกตัวอักษรวิเคราะห์ภูมิปัญญาด้านอักขรวิธี กลวิธีการเขียน และในเชิงสังคมคือ พิธีกรรม ความเชื่อที่ปรากฏในตำรายา นอกจากนี้ จะรวบรวมรายชื่อเภสัชวัตถุและความถี่ของการใช้เภสัชวัตถุเพื่อสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้านวัดเหนือนำไปใช้ประโยชน์สำหรับเป็นข้อมูลในการศึกษาด้านภูมิปัญญายาท้องถิ่นและในการศึกษาเอกสารโบราณต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษาในด้านการใช้อักษร อักขรวิธีและกลวิธีการเขียนที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ
2. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ
3. เพื่อศึกษาชื่อพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ
4. เพื่อศึกษาความถี่ในการใช้พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุของหมอยาในตำรายากระษัยวัดเหนือ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งข้อมูลที่ใช้ศึกษาเป็นข้อมูลระดับปฐมภูมิที่เป็นตำรายาจากสมุดไทยวัดเหนือ (วัดเทวสังฆาราม) ผู้วิจัยพิจารณาจากความสมบูรณ์ของเนื้อหา ด้านอักษร กลวิธีทางภาษา และการใช้ภาษาที่โดดเด่น รวมถึงพิจารณาด้านภาษาที่ใช้ในการบันทึกข้อมูล มีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

1. ระยะก่อนดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจเอกสารโบราณในวัดเหนือ (วัดเทวสังฆาราม) จังหวัดกาญจนบุรี คัดเลือกเอกสารที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วน จำแนกประเภทของเอกสารโบราณในด้านเนื้อหา และอักขรวิธี กลวิธีการเขียน พิธีกรรม ความเชื่อ รายชื่อเภสัชวัตถุที่ปรากฏในเอกสารเพื่อนำมาใช้ในประเด็นในการศึกษาวิจัย
2. ระยะดำเนินการวิจัย

2.1 ศึกษาประวัติของวัดเทวสังฆาราม ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

2.2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตำรายาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาทางภาษา พิธีกรรม ความเชื่อในตำรายารวมถึงเภสัชวัตถุที่ใช้ในการประกอบยา

2.3 ศึกษาตำรายากระษัยวัดเหนือ จากต้นฉบับสมุดไทยจำนวน 1 เล่ม มี 155 หน้า ไม่ปรากฏปีที่เขียน แต่งเป็นร้อยแก้ว บันทึกด้วยอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์และอักษรขอมไทย นำมาปริวรรตตามอักขรวิธีและการใช้ภาษาของผู้เขียนอย่างละเอียดทุกตัวอักษร แยกคำศัพท์ออกเป็นกลุ่มเพื่อความสะดวกในการศึกษา นำคำศัพท์ที่ได้ตรวจสอบกับพจนานุกรมไทย และนำรายชื่อสมุนไพรตรวจสอบกับรายการตำรับยาแผนไทยแห่งชาติ

3. ขั้นตอนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ การวิเคราะห์อักขรวิธีและกลวิธีการเขียนที่ปรากฏในต้นฉบับ คุณค่าด้านพิธีกรรม ความเชื่อและศึกษาคำศัพท์ชื่อเภสัชวัตถุที่ใช้ในการปรุงยาและความถี่ของการใช้เภสัชวัตถุในตำรับยาด้วยสถิติพรรณนา โดยใช้จำนวน ร้อยละและค่าเฉลี่ย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาประมวลสาระสำคัญของเนื้อหาแล้วนำมาสังเคราะห์เป็นผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์ตำรายากระษัยจากสมุดไทยวัดเหนือ (วัดเทวสังฆาราม) นี้ ผู้วิจัยศึกษาจากสมุดไทยที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ที่เก็บรักษาไว้ที่วัดเหนือ (วัดเทวสังฆาราม) ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี บันทึกลงในสมุดไทยขนาดกว้างประมาณ 15-25 เซนติเมตร ยาว 60-70 เซนติเมตร มีจำนวน 155 หน้า บันทึกด้วยอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์และอักษรขอมไทย สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

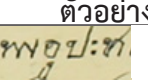
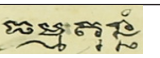
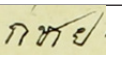
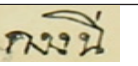
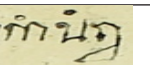
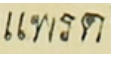
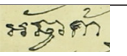
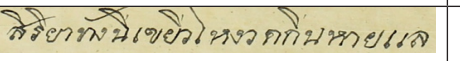
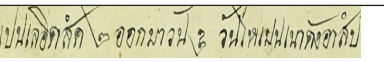
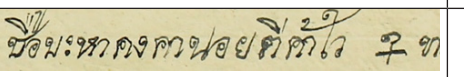
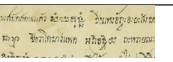
ด้านคุณค่าด้านภูมิปัญญาทางภาษา การใช้อักษร อักขรวิธีและกลวิธีการเขียนที่ปรากฏในตำรายากระษัย วัดเหนือ

1. ภูมิปัญญาด้านรูปแบบการใช้อักษรและอักขรวิธี

1.1 ตำรายากระษัยวัดเหนือ พบรูปพยัญชนะไทยจำนวน 33 รูป รูปสระจำนวน 23 รูป สระประสม 5 รูป รูปพยัญชนะขอมไทยจำนวน 20 รูป สระอักษรขอมไทยจำนวน 5 รูป รูปตัวเลขจำนวน 10 รูปและรูปเครื่องหมายจำนวน 13 รูป พบการใช้ ฃ และ ฅ แทนเสียง ข และ ค เป็นส่วนมาก ที่ไม่พบคือ ฤ ฦ ฤๅ ฦๅ ฆ ช ฌ ฐ ฑ ฒ ฬ ศ และ ฮ พบการใช้วรรณยุกต์ 2 รูปคือ เอก โท และพบการใช้ตัวเลข 10 รูปคือ 0-9 แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของผู้แต่งในด้านการใช้อักษรที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อักษรขอมไทยในการเขียนคำบาลีสันสกฤตในการแต่งตำรายาทำให้ดูเป็นตำราศักดิ์สิทธิ์ แสดงถึงภูมิปัญญาของผู้เขียนที่มีความรู้กว้างขวางในด้านการใช้คำไทยและคำบาลีสันสกฤตอย่างดียิ่ง

1.2 ภูมิปัญญาด้านอักขรวิธีในการบันทึกต้นฉบับใน 10 ลักษณะคือ มีการใช้พยัญชนะ 2 ตัวเชื่อมกัน โดยเฉพาะ พร ซึ่งพบโดยทั่วไปในการใช้บันทึกเอกสารโบราณ การใช้พยัญชนะตัวเต็มและตัวเชิงในการเขียนคำบาลีสันสกฤต การเขียนสระเชื่อมกับพยัญชนะ การใช้พยัญชนะ 2 ตัวแทนไม้หันอากาศ การใช้ตัวสะกดที่เขียนตรงตามมาตราและที่ไม่ตรงตามมาตราพบจำนวน 8 มาตรา การเขียนคำด้วยอักขรวิธีพิเศษ การใช้เครื่องหมายคั่นข้อความและเครื่องหมายชั่งตวงวัดยา การใช้ตัวเลขพบว่ามีการใช้ตัวเลข 1-10 นอกจากมีการใช้อักขรวิธีที่หลากหลายแล้ว มีการนำอักษรขอมที่เป็นตัวเชิงมาใช้เขียนแทนพยัญชนะตัวสะกดที่เป็นภาษาไทยด้วย แสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้ของหมอยาซึ่งเป็นผู้คัดลอกว่า เป็นผู้มีภูมิความรู้ด้านอักษรขอมไทยจนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับอักษรไทยได้อย่างถูกต้องและกลมกลืน และยังพบการใช้คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้มาในตำรายาเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการใช้ในการตั้งชื่อขนานยาและชื่อโรค

ตารางที่ 1 แสดงตัวอย่างภูมิปัญญาด้านอักขรวิธีและรูปแบบการใช้อักษรในตำรายากระษัยวัดเหนือ

รูปแบบอักขรวิธี	ตัวอย่างอักขรวิธีในตำรายา	คำอ่าน
การเขียนรูปพยัญชนะสองตัวเชื่อมกัน	 (ตร. 4/2)	พรอูปะชา
การเขียนรูปพยัญชนะตัวเชิง	 (ตร. 3/5)	ธมฺมคุณณ์
การเขียนรูปพยัญชนะกับสระ	 (ตร.57/3)	กชาย
การเขียนสะกดด้วยพยัญชนะสองตัวแทนไม้หันอากาศ	 (ตร. 4/5)	ดงงนี
การใช้ตัวสะกดที่เขียนตรงตามมาตราและที่ไม่ตรงตามมาตรา พบจำนวน 8 มาตรา	 (ตร. 7/1) (ตร. 4/3)	กำนฎ์ แพรด
การเขียนคำด้วยอักขรวิธีพิเศษ	 (ตร. 3/4)	อันวาค้า
การใช้เครื่องหมาย	 (ตร. 60/1)	สิริยาทังนีเขียวไหงวดกิ่นหายแล ๚๏
การใช้ตัวเลข พบตัวเลข 1-10	 (ตร. 29/1)	เปนเลื่อดสด ๆ ออกมาวัน ๑ ๒
การใช้วรรณยุกต์พบรูปวรรณยุกต์ เอก และโท	 (ตร. 38/3)	ชื่อมะหาคงคานอยตีค้าไว ๑ ท
การใช้คำยืมภาษาบาลีสันสกฤต	 (ตร. 40/5)	ฉนฺทรตฺติโรคำ

2. ภูมิปัญญาด้านการใช้กลวิธีในการบันทึกตำรายาพื้นบ้าน

ในตำรายากระษัยวัดเหนือ หมอยาผู้บันทึกตำรับยาเมื่อจะกล่าวถึงยาแต่ละขนานจะกล่าวถึงความเป็นสิริมงคล อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อให้ผู้ป่วยรู้สึกว่ายานั้นเป็นของมีค่า ภูมิปัญญาด้านกลวิธีการเขียนในการบันทึกต้นฉบับ พบ 14 ลักษณะคือ การขึ้นต้นยา 9 ลักษณะ ได้แก่ การขึ้นต้นด้วยชื่อยา เครื่องยา วิธีการปรุงยา อาการของโรค คำที่เป็นมงคล การใช้คำบาลีสันสกฤต เช่น ปุนจปรำ อิโตปรำ ขึ้นต้นด้วยคุณภาพยา และสรรพคุณยา ซึ่งกลวิธีในการขึ้นต้นยาดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสูตรยาแต่ละขนานซึ่งทำให้หมอยารู้ว่าเป็นยาชนิดใดได้มาจากตำรายาอะไร เป็นมงคลต่อผู้รักษาอย่างไร เป็นต้น และพบกลวิธีการลงท้ายใน 5 ลักษณะคือ บอกให้รู้ว่าเป็นยาดี

การเปรียบเทียบยากับค่ายากับค่าทองเงิน ชื่อยา สรรพคุณยา วิธีการใช้ยาและวิธีประกอบยา ซึ่งเป็นการบอกให้ทราบว่า สูตรยาที่ใช้รักษาโรค เป็นยาดี มีประสิทธิภาพโดยเปรียบเทียบกับค่าเงินค่าทอง เป็นต้น กลวิธีดังกล่าวจึงนับว่า เป็นกลวิธีการแต่งที่ช่วยให้ผู้ป่วย ญาติผู้ป่วย บุคคลทั่วไปเกิดความมั่นใจในการรักษา เป็นหลักจิตวิทยาที่สำคัญที่ช่วยให้สภาพจิตใจของผู้ป่วยไม่มีความกังวล ซึ่งจะส่งผลดีต่อร่างกาย

ตารางที่ 2 แสดงตัวอย่างภูมิปัญญาด้านการใช้กลวิธีในการบันทึกตำรายาพื้นบ้าน

กลวิธีการเขียน	ตัวอย่างกลวิธีการเขียน
การขึ้นต้นด้วยชื่อยา	ยาแกอะติสาร*ชีอรัตะณะทาตุ* ไหลงเปนเลือดสำ 2 ออกมา วัน 1-2 วันไหเปนเนาตังอาสับ (ตร. 30/5)
การขึ้นต้นด้วยเครื่องยาที่นำมาประกอบ	ยาทังนิเผาเอา*ลูกจัน 1 ดอกจัน 1 การพูล 1 กระวาร 1 ดิปลี 1* (ตร. 40/5)
การขึ้นต้นด้วยวิธีการปรุงยา	*ยาตมชือสัตะขันแกเลือดเนา/ราย ซังยูไนอกไหเปนมูกเลือย เอาพรีก 1 ซึง 1 หอม 1 ไพล 1* (ตร. 66/3)
การขึ้นต้นด้วยอาการของโรค	*แกปีดลงเปนเลือด*เอาฝาง 1 รากกลวยตีบ 1 ฝีนต่น 1 ต่ม 3 (ตร. 35/5)
การขึ้นต้นด้วยคำที่เป็นมงคล	*สิทิการิยะ*ทารกลาวยาเขาเยนตัน (ตร. 71/2)
การขึ้นต้นด้วยคำว่า “ปุนจปรำ” และ อิโตปรำ	*ปุนจปรำ* เมือหนาแตนีจะว่าด่วยฉันทาตุ (ตร. 7/3) *อิโตจปรำ* เบืองนาแตจะว่าดวยลำม กุชียาวาด (ตร. 24/4)
การขึ้นต้นด้วยคำว่า “ถ้ามิฟัง”	*ถามิฟงง*เอาไปคันทีส่อ 1 ผิวมะกรูด 1 เจตะมูน 1 (ตร. 39/1)
การขึ้นต้นด้วยคำที่แสดงถึงคุณภาพของยา	ยาชือเนาวะทะวาน เป็น*มะหาวีเสท* (ตร. 56/5)
การขึ้นต้นด้วยสรรพคุณของยา	ยาหลาม*แกปีด*เอาไบกะทอม 1 ขะมีนออย 1 ไพล 1 (ตร. 37/2)
การลงท้ายยาลักษณะบอกให้รู้ว่าเป็นยาดี	แทแตเขาอะตีสารแล้วกีนยานีเทีด*หายแล* ฯ (ตร. 36/6)
ลงท้ายเปรียบเทียบยากับค่ายากับค่าทองเงิน	ชือมะหาคงคานอย*ตีค้าใว 1 ชั่งทองแล* (ตร. 38/3)
ลงท้ายด้วยชื่อยา	พระโอรดอันนี้ชือ*มะหาคังคา* (ตร. 35/1)
ลงท้ายด้วยสรรพคุณยา	กินแกบีดเปนมูกเปนเลือด*หายมามากแล้ว* (ตร. 46/6)

ตารางที่ 2 แสดงตัวอย่างภูมิปัญญาด้านการใช้กลวิธีในการบันทึกตำรายาพื้นบ้าน (ต่อ)

กลวิธีการเขียน	ตัวอย่างกลวิธีการเขียน
ลงท้ายด้วยวิธีการใช้ยาและวิธีประกอบยา	*บดละลายน้ำ*พึงกินแล (ตร. 36/4)

คุณค่าด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ

หมอยาพื้นบ้านเป็นผู้ที่ได้รับการสั่งสมภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งมักจะมีรูปแบบในการรักษาโรคที่ด้วยการประกอบตัวยาและที่สำคัญมีการนำคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติมาเป็นส่วนหนึ่งในการรักษา ซึ่งสะท้อนความเชื่อมโยงวัฒนธรรมในการรักษาทั้งทางร่างกายและจิตใจเพื่อสร้างพลังใจให้แก่ผู้ป่วยรวมถึงญาติผู้ป่วยและบุคคลทั่วไป พิธีกรรมและความเชื่อในตำรายากระษัยวัดเหนือ จำแนกได้ดังนี้

1. พิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ พบจำนวน 9 พิธีกรรมดังนี้

1.1 พิธีกรรมการบูชาพระรัตนตรัย เป็นการบูชาพระรัตนตรัยเพื่อให้การเขียนตำรายาประสบผลสำเร็จทุกประการ ดังนี้

“ถวายนมศ์กานแลว พุทฺธคุณฺณำ ฑ ซึ่งคูนแหงสัมเดจพระผุทิเจา จ อันนึงโสฏ อหำ อันว่าค้า วนฺทิตฺวา ถวายนมัศกานแล้ว ธมฺมคุณฺณำ ฑ ซึ่งคูนแห่งพระธรัมเจ้า ทัง 8 มืน 4 พัน นะมัดส่กานแล้ว สังฆคุณฺณำ” (ตร. 3/1-5)

ผู้แต่งกล่าวบูชาพระรัตนตรัยในตอนต้นของต้นฉบับก่อนที่จะเริ่มแต่งตำรายา ซึ่งเป็นความนิยมในการแต่งตำราหรือเอกสารโบราณโดยทั่วไปในการบูชาสิ่งเคารพสูงสุดเพื่อความเป็นสวัสดิมงคลแก่ตนเอง

1.2 พิธีกรรมการบูชาคุณของพระอริยสงฆ์ เป็นพิธีกรรมในการบูชาพระอริยสาวกซ้ายขวา คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ดังนี้

“...นะมัดส่กานแล้ว สังฆคุณฺณำ ซึงแห่งอัฏะอะยะสังอันเป็นสาวกทรายฆว้า...” (ตร. 4/1)

การบูชาอัครสาวกซ้ายขวาไม่ค่อยพบในการแต่งในเอกสารโบราณโดยทั่วไป แต่ในตำรายาเล่มนี้พบการกล่าวบูชาอัครสาวกซ้ายขวา ซึ่งเป็นการบูชาคุณของพระอัครสาวกทั้งสองที่เป็นผู้เลิศด้านมีฤทธิ์และมีปัญญา อาจเพื่อให้ผู้แต่งตำราเกิดความวิริยะอุตสาหะและสติปัญญาในการแต่งตำราเล่มนี้

1.3 พิธีกรรมไหว้ปู่ครูหมอชีวก เป็นพิธีกรรมที่บูชาหมอชีวกโกมารภัจจ์ ผู้เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า ดังนี้

“....อาริยุปชฺชำ ชิวากโกมารำ นามมฺ อภิวนฺทิยสฺสำ....” (ตร. 3/2)

พบว่ามีการกล่าวถึงหมอชีวกโกมารภัจจ์ ในหลายตอน แต่ในตอนต้นของเรื่อง การกล่าวถึงหมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นไปเพื่อการนบไหว้พระอริยอุปัชฌาย์นามว่า ชีวกโกมารภัจจ์ เป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อครูผู้เป็นผู้ให้กำเนิดการรักษาโรคในสมัยพุทธกาล

1.4 พิธีกรรมไหว้อุปัชฌาย์และอาจารย์ เป็นพิธีกรรมในการระลึกถึงคุณพระอุปัชฌาย์อาจารย์เพื่อให้การงานสำเร็จลุล่วงด้วยดี ดังนี้

“...อภิวนฺทิยถะหวายษะม้ศกานแล้ว อาจริยูปชฺชำ ซึ่งคูนพระอูปะชาแลอาจาน สิทฺธิ ธมฺมำ ฯ ขา ฯ จะข่อทำกานสิงได้ ๆ ข่อไห่ปะสิทิทุกประการ....”

(ตร. 4/2)

พิธีกรรมการกราบไหว้อุปัชฌาย์อาจารย์ในตำรายาเล่มนี้ ปรากฏในลำดับที่ 4 ต่อจากการบูชาพระรัตนตรัย พระอัครสาวกซ้ายขวา และหมอชีวก แต่ไม่ปรากฏชื่อหรือจำเพาะเจาะจง เป็นเพียงการกล่าวถึงคุณของอุปัชฌาย์อาจารย์เพื่อให้การแต่งตำรายาเล่มนี้ประสบความสำเร็จทุกประการ

1.5 พิธีกรรมการใช้โหราศาสตร์ในการปรุงยา ใช้ธาตุบวกอายุแล้วหารด้วยขันธ์ 5 ดังนี้

“....สิดทิการิยะ ถาจะทำเบญกูนโสลด ทานไหตังทัง 4 ลังครีปัฏวี 21 อาโป 12 เตโช 4 วาโย 6 ทารไหตังเปนถานล่งแล้ว จึงเอาอายุบกฤกถาน จึงเอาเบญขันทัง 5 หาน ทาไดเสดถานได่สูนจึงประกอบแตงยาตามที่ทำไวนีเทีด ฯ.....”

(ตร. 85/5-6–ตร. 86/1-2)

นอกจากนี้ยังพบพิธีกรรมทางโหราศาสตร์เรื่องการปรับธาตุในร่างกายโดยการคูณธาตุกับอายุของผู้ป่วย แสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งตำรายากระษัยวัดเหนือ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เนื่องกับความเชื่อทางโหราศาสตร์ใช้เป็นส่วนหนึ่งในการรักษาอาการของผู้ป่วยด้วย

1.6 พิธีกรรมการลงอาคมในการกำกับตัวยา เป็นการนำเวทมนต์คาถาทางพระพุทธศาสนาในการกำกับตัวยา ดังนี้

“...รากระงับ 1 โคกก่สุน 1 รากชุมเหษไทย 1 รากเดาตม 1 ปลาไหลเผือก 1 ยา 5 สิ่งตม 3 เอา 1 เอาไบตองรองกินม่อลงด้วยพระเจา 5 พระองค ตมกินแกการสิงคีลแล ๑.....”

(ตร. 94/4-6 - ตร. 95/1)

ตำรายากระษัยวัดเหนือ มีพิธีกรรมในการกำกับตัวยาด้วยคาถาอาคมต่าง ๆ คือ กล่าวถึงตัวยาสมุนไพร และลงหรือเสกคาถาเพื่อกำกับตัวยาเหล่านั้น คาถาที่พบในการใช้กำกับตัวยาในตำรายากระษัยวัดเหนือ ได้แก่ คาถา นโม พุทฺธาย หรือคาถาพระเจ้า 5 พระองค์ เชื่อกันว่าเป็นหนึ่งในคาถาที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดที่ท่องคาถานี้จะมีจิตที่มั่นคง สงบ ป้องกันภยันตราย เนื่องจากคาถาดังกล่าวเป็นการรวมชื่อพระพุทธเจ้า

1.7 พิธีกรรมการลงอาคมในการผูกพิษยา ยาที่ใช้รักษาอาจมีทั้งคุณและโทษ ผู้ปรุงยาจึงต้องมีวิธีการแก้พิษของยา ดังนี้

“..ภาคะนึง เอาโคนวายขัม 1 หัวยาปีนต่อ 1 ฝนดวยนำเทราเขากินแกรอนหายแล ฯ โสธายะ คาถานิ่ ผูกพิดยา ๑....” (ตร. 27/2)

พิธีกรรมในการกำกับตัวยาด้วยคาถาอาคม ต่าง ๆ กระทำโดยการกล่าวถึง ตัวยาสมุนไพรลงหรือเสกคาถาเพื่อผูกพิษยา คาถาที่พบในการใช้กำกับตัวยาในตำรายากระษัยวัดเหนือ ได้แก่ โสธายะ นโม พุทธาย หรือคาถาพระเจ้า 5 พระองค์ เป็นต้น เชื่อกันว่าเป็นหนึ่งในคาถาที่มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถที่จะยับยั้งพิษของยาที่มีทั้งคุณและโทษได้

1.8 พิธีกรรมการลงอาคมในการใช้ยา ยาบางขนานยังต้องมีคาถาอาคมประกอบในการใช้ยาขนานนั้นๆ ด้วย เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิผลของยานั้น ๆ ดังนี้

“...คำพระอะนันทะเถน ทารไหเอาบระเพช 1 รากมะแวงทัง 2 ลูกกะดอม 1 กะชาย 1 ฆาแก 1 ไพล 1 ยาทังนีเทากันตัม 3 เอา 1 เมือจะกิน เอาพริก 1 ขิง 1 กะเทียม 1 เกลือสินเทา 1 เอาสิงละ 7 ปรุงลง เมือจะกินแกดวยสักกัดตะวา 7 แกสาระพัดลมไรผอมเลืองก็หายแล๑....

(ตร. 110 /2-4)

จากการศึกษาพบพิธีกรรมในการใช้คาถาอาคมในการถอนพิษยา ซึ่งไม่พบโดยทั่วไปในการแต่งตำรายาโบราณ ในเรื่องนี้ผู้ปรุงยาใช้ คาถาสักกัตวา 7 ซึ่งคาถานี้ มีความสำคัญคือ โอสถปริตร เป็นคาถาป้องกันและรักษาโรค เชื่อกันว่า ผู้ใดหมั่นสวดพระคาถาปริตรนี้ จะระงับโรคภัยไข้เจ็บ ทั้งจะอายุยืนยาว

1.9 พิธีกรรมการลงอาคมในการปรุงยา ผู้ปรุงยาต้องสวดมนต์หรือเสกคาถาเพื่อที่จะให้ตัวยาหรือยาสมุนไพรที่ปรุงนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังตัวอย่าง

“..แกสาริบาทกุมพัน เอากะดูกงูเลือม 1 พริก 1 ขิง 1 บระเพช 3 ชิน ลังดวย ม อ อุ ตมดวย นโม พุทธาย กินหายแล ๑.....” (ตร.117 /1-2)

พิธีกรรมการลงอาคมในวิธีในการปรุงยาที่แก้โรคสาริบาทกุมพันโดยประกอบด้วยกระดูกงูเหลือม พริก ขิง บอระเพ็ด ปรุงด้วยวิธีการต้ม และเสกด้วยคาถา ม อ อุ และ นโมพุทธายะ นับเป็นพิธีกรรมในการปรุงยาที่มีประกอบด้วยความเชื่อ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของยาสมุนไพร เพราะนอกจากจะเสกคาถากำกับที่ตัวยาแล้วยังเสกคาถากำกับในตอนที่ปรุงยาอีกวาระหนึ่ง ทำให้ผู้ใช้ยามีความเชื่อมั่นและกำลังในในยาขนานนั้นเพิ่มขึ้น

2. ความเชื่อที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ

ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์เชื่อในพลังอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การดำรงชีวิตของ

คนไทยจึงเกี่ยวข้องกับความเชื่ออยู่เสมอ แม้ในตำรายาแผนโบราณก็มีความเชื่ออยู่เช่นกัน ในตำรายากระษัยวัดเหนือพบความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เรื่องโชคลาง ฤกษ์ยามและโหราศาสตร์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะแบ่งความเชื่อเป็น 3 ประเภทคือ

2.1 ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

2.1.1 ความเชื่อเรื่องพระรัตนตรัย แสดงให้เห็นว่า คนในสมัยนั้นมีความเชื่อที่แน่นแฟ้นต่อพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ดังนี้

“ถวายนมศ่กานแลว พุทฺธคุณณ์ ๓ ซึ่งคูนแหงสัมเดจพระผุทิเจา จ อันนึง โสฏ อหำ อันว่าค้า วนฺทิตฺวา ถวายนมัศกานแล้ว ธมฺมคุณณ์ ๓ ซึ่งคูณแห่งพระธรัมเจ้า ทัง 8 มืน 4 พัน จ อันนึงโสฏ” (ตร. 3/1-5)

จะเห็นได้ว่า ผู้แต่งมีความเชื่อในเรื่องพระรัตนตรัยอย่างลึกซึ้ง ด้วยการนบนอบต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และไหว้บูชาคุณของพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ รวมถึงบูชาอุปัชฌาย์อาจารย์คือหมอชีวกโกมารภัจจ์ผู้ได้รับยกย่องในสมัยพุทธกาลว่า เป็นหมอที่เลิศที่สุดในสมัยนั้น เป็นบิดาของการแพทย์ ผู้เขียนตำรายาโบราณ ผู้คนจะกราบไหว้บูชาในฐานะครูอาจารย์

2.1.2 ความเชื่อเรื่องอัครสาวกซ้ายขวา ผู้แต่งบูชาพระอริยสงฆ์คืออัครสาวกซ้ายขวาคือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะในลำดับลองจากบูชาพระรัตนตรัย ดังนี้

“...นะมัดสะกานแล้ว สมฆคุณณ์ ซึงแหงอัฏะอะยะสงฆอันเปนสาวกทรายฆว้า อหำ อันว่าข้า ชีวกโกมารำ นามฺม ชือว่าโกมาร่แพด อภิวนฺทิย ถะหวายณะม้ศกานแล้ว อาจริยูปชฺชำ ซึ่งคูนพระอูปะชาแลอาจาน สิทฺธิธมฺมำ”

(ตร. 4 /1-3)

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระอริยสาวกซ้ายขวา คุณของอุปัชฌาย์อาจารย์ แสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งต้องการบูชาคุณงามความดีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตนหรือเชื่อว่าจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้กิจการงานของตนประสบความสำเร็จ

2.1.3 ความเชื่อเรื่องการปฏิสนธิ พบว่ามีการกล่าวถึงการรักษาทารกที่ปฏิสนธิในครรภ์มารดาเมื่อได้ 10 เดือน ดังนี้

“...อะนึงถาแพดทังลายจะรักษามะนูดกูมารี กูมาระ เมือแรกเอาปัติสันทิไนครันมารดา เมือมานดาทรังครันไวได 10 เดือน กูมาระกูมารีทังลายเกิดพะยาดไขเจบทังปวง ถาแพดจะไหยาแกกูมาระกูมารีทังลายนัน ก็พึงไหแตออน 2...”

(80/5 – 81/1-2)

นอกจากความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วยังพบความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับการปฏิสนธิในครรภ์มารดาซึ่งเป็นการรักษาเด็กชายและเด็กหญิงที่ปฏิสนธิในครรภ์มารดาในเดือนที่ 10 ซึ่งใกล้จะคลอดออกมาอาจมีโรคภัยไข้เจ็บ ก็ให้แพทย์รักษาด้วยยาอ่อน ๆ แสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งมีความรู้ความเข้าใจ

และความเชื่อในเรื่องการปฏิสนธิตามหลักของพุทธศาสนาซึ่งกล่าวว่าในเดือนที่ 10 คือช่วงเวลาที่ใกล้คลอดออกมาเป็นทารก

2.1.4 ความเชื่อเรื่องโยนิ 4 มีการกล่าวถึงความเชื่อเรื่องโยนิ 4 คือโอปปาติกะ การเกิดประเภทผุดขึ้นมา ดังนี้

“...จักกล้าวถึงกระไสปลาม่อนัน บังเกิดเพือโทดนันมันนันเสียมันจึงประมวนกันเข้า เปนอูปาติกะก่อเปนขีนมาเมือนปลาม่อมีจีตวีญาขีนไนลำไส”

(ตร. 131/1-3)

การกล่าวถึงคำว่า อูปาติกะ หรือ โอปปาติกะ คือการผุดเกิดขึ้นมาของโรค เหมือนปลาหมอที่มีจิตวิญญาณอยู่ในลำไส้ และในข้างขึ้นกับข้างแรมก็จะมีอาการแตกต่างกันด้วย ซึ่งอาการของโรคค่อนข้างไม่ปกติ ดังที่ผู้แต่งกล่าวว่า เป็นโอปปาติกะก่อขึ้นมา แสดงถึงความเชื่อเรื่องโยนิ 4 ตามอภิธรรมสูตรในทางพระพุทธศาสนา

2.1.5 ความเชื่อตจปัญจกกัมมัฏฐาน ในตำรายากระษัยวัดเหนือพบความเชื่อเรื่องตจปัญจกกรรมฐาน เป็นแบบในการอธิบายเรื่องธาตุของมนุษย์ เริ่มจาก ผม (เกสา) ขน (โลมา) เล็บ (นขา) ฟัน (ทันตา) หนัง (ตโจ) เป็นต้น ดังนี้

“กลาวไนกำภีสาระสังค่ห่ดวยทาตุดีน 21 มิแตเกสาเปนตนอาทิครีผัม 1 ขน 1 เลบ 1 ฟัน 1 นัง 1 เอน 1 กระดูก 1 เยือกระดูก 1 มาม 1 หัวใจ 1 ตับ 1 พังพืด 1 พุง 1 ปอด 1 ไสไญ 1 ไสนอย 1 อาหานไม 1 อาหานเกา 1 กระดูกสีสะ 1 สะมองสีสะ 1 แลปัฏวีทาตุดีนทั้ง 21”

(ตร. 8/1-4)

การกล่าวถึงอวัยวะในร่างกายต่าง ๆ จะอิงตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องของธาตุกัมมัฏฐาน คือ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ และอวัยวะที่เป็นธาตุนั้น ๆ ผู้แต่งต้องเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับธาตุต่าง ๆ ศึกษาจากคัมภีร์ทางศาสนาหรือจากพระอุปัชฌาย์ที่สอนเรื่องตจปัญจกกัมมัฏฐานเป็นเบื้องต้นให้แก่ผู้จะอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

2.1.6 ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ มีการกล่าวถึงอาการโรคบางชนิดเมื่อเข้าไปอยู่ในร่างกายของมนุษย์จะมีจิตวิญญาณ สามารถแสดงอาการได้ต่าง ๆ ดังนี้

“....จักกล้าวถึงกระไสปลาม่อนัน บังเกิดเพือโทดนันมันเสยีมันมันจึงประมวนกันเข้าเปนอูปาติกะก่อเปนขีนมาเมือนปลาม่อมีจีดวีญาขีนไนลำไส ถาคางขีนม้ากัดเอาชายตับ”

(ตร. 131 /1-3)

ผู้แต่งมีความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณในทางพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นว่า มีการใช้คำว่าจิตวิญญาณ หมายถึง ความคิด ความรู้สึก กับโรคที่เกิดขึ้นในกายของมนุษย์เสมือนว่า เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่อยู่ในร่างกายก่อให้เกิดอาการต่าง ๆ ในช่วงกลางวันกับกลางคืน ข้างขึ้นหรือข้างแรมเป็นต้น

2.1.7 ความเชื่อเรื่องกุศล อกุศล ในตำรายากระษัยวัดเหนือมีการกล่าวถึงความเชื่อเรื่อง อกุศล คือ ผลของความชั่วที่บุคคลจะได้รับเกี่ยวเนื่องกับผลของการรักษาโรค ดังนี้

“... กระไส 5 จำพวกนีบงงเกิษเพือเลือดตกมกยู อะหนึงกระไส ลม ตาร มาร กะไส และกระไสทัง 3 นิเกิดเพือโกทาไสยาวาดอันลัคะณะเกิดสำรับตามแตชาติบูกคล่ผุนันแล ๏ วาตามอกูสน...”

(ตร. 26/2-3)

ความเชื่อเรื่องความดี ความชั่วที่บุคคลกระทำ เช่น มีความเชื่อว่า โรคบางโรคเป็นโรคที่เกิดจากกรรมของบุคคลผู้นั้น เมื่อรักษาเยียวยาอย่างเต็มความรู้ความสามารถแล้ว แต่ไม่หายก็จะถือว่าอยู่ที่บุญกุศลหรือบาปอกุศลของบุคคลนั้น

2.2 ความเชื่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ

2.2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พบว่าเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ คือมีการกล่าวถึงเทพเจ้าต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่มักใช้ชื่อเหล่านั้นในการตั้งชื่อตำรับยา ดังนี้

“....เลืองเปนดังค่มีนรข้นกันคนทังปวงสมมุดติเรียกคิเทาแลถ้าบุกคล่ ผูไดเปรดังกลาวมนี ทานว่าไวถาพระอีนมาชูบขืนเหนวาจะรอดแลฯปุนจปรำ เบืองนาแตนิจะว่าด้วยมูศกายทาตุเกิดเพืออาโปทาตุนำ 12..”

(ตร. 8/6)

การกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มักเป็นการนำชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใช้เป็นชื่อยาซึ่งพบเพียง คือ พระอินทร์ พระพรหม พระคงคา และหนุมาน แต่ก็พบการกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในคาถาอาคมเช่น ม อ อุ ซึ่งหมายถึงเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ ฮินดูทั้ง 3 องค์ ส่วนข้อความว่า ถ้าพระอินทร์มาชุบชีวิตจะรอดแล หมายถึง ผู้ป่วยที่ไม่สามารถรักษาได้ด้วยยาแล้ว

2.2.2 ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและเลขยันต์ พบความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและเลขยันต์คือ คาถานโม พุทฺธาย หรือคาถาพระเจ้า 5 พระองค์ คาถา ม อ อุ อิติปิโส สักกัตวา โสธาย อิ กะ วิ ติ อิสฺวาสุ อสวิสุโลปุสพุภ ประจุขาดหรือปัจจุขาด เลขยันต์คือ ยันต์ประจุขาดหรือยันต์ปัจจุบันขาด ยันต์แม่หิน และยันต์ นโม พุทฺธาย ดังนี้

“....ยาไขสัน เอากานเสดา 33 กาน ตูดมูตูดม้า 1 ผักเสียนผี 1 ฝักคูน 1 ฆาแก 5 ชิน ลงด้วย นโม พุทฺธาย บอร่เพดถาองคูลีลงดวย ม อ อุ คมินออย 56 ชิน ลงดวย อิติปิโส ตม 3 เอา 1 ยาดำ 1 ชั่ง ไสรลงกินหายแล ๏

(ตร. 80/5-6)

พบการใช้ คาถา ม อะ อุ หรือ โอม ในการลงหรือเสกตัวยาและลงในกระบวนการปรุงยาเช่นเดียวกับ คาถา นโม พุทฺธาย ที่น่าสังเกตคือ นโม พุทฺธาย เป็นคาถาบูชาพระพุทธเจ้า

5 พระองค์ในศาสนาพุทธ ส่วน มะ อะ อุ เป็นคาถาที่ใช้ในการบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ แสดงให้เห็นว่า สังคมในสมัยนั้นมีความเชื่อร่วมกันทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์ปะปนกันไป

2.2.3 ความเชื่อเรื่องผี มีการกล่าวถึง ผี หลายตอนในกรณีที่ผู้ป่วยมีอาการของโรคที่แตกต่างจากโรคทั่วไป เช่น มีอาการสั่นเหมือนผีเข้า หรือถูกผีสิง ผีที่ปรากฏในเอกสารมีการกล่าวถึงผีทั่ว ๆ ไป ผีพราย ผีกระสือ

“...ลางทีไหเปนบีทปวดนอนเลอีดเนาสะเลดเนาคันไคหาสติมิได่บนเจรร่จาดวยผีสัมมติวากระสือเขาแพรดไหยาดีจึงจะรอดยูบังแล...”

(ตร. 12/6-13/1)

ความเชื่อเรื่องผีดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าสังคมในสมัยนั้นมีความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติปรากฏอยู่ในทุกตัวคน แม้ตำรายาจะไม่ใช่วรรณกรรมนิทานหรือวรรณกรรมเชิงสังคม แต่ก็พบว่ายังมีความเชื่อเชิงสังคมปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากผ่านพิธีกรรมและความเชื่อ โดยความเชื่อของคนในยุคนั้นจะแบ่งดีกับชั่วชัดเจน ถ้าเป็นบทสวดหรือคาถาในทางพระพุทธศาสนาก็จะนับเป็นความดี ส่วนผีจะเป็นตัวแทนของสิ่งชั่วร้ายที่เข้าไปสิงอยู่ในร่างกายของมนุษย์ ทำให้มนุษย์แสดงกริยาแปลก ๆ ออกมา อาการของโรคที่มีอาการแปลก ๆ ก็นำไปเปรียบกับอาการผีเข้า ผีสิง การใช้บทสวดหรือเวทย์มนต์คาถาจึงเป็นไปใน 2 ลักษณะคือ ใช้เพื่อความเป็นสิริมงคลและใช้เพื่อใช้ไล่สิ่งชั่วร้าย คือ ผี กล่าวคือใช้สิ่งดี สิ่งมงคล ขับไล่สิ่งชั่วร้าย ผสมผสานกับการรักษาด้วยยาสมุนไพรต่าง ๆ ก็จะทำให้ผู้ป่วยหายจากอาการป่วยได้

2.3 ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์

2.3.1 การรักษาโรคตามธาตุสมุฏฐาน ความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์คือเรื่องธาตุ โดยผู้แต่งได้กล่าวถึงธาตุสมุฏฐานทั้ง 4 คือ ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ อาโปธาตุ และวาโยธาตุ วิธีการคือ บวกด้วยอายุ หารด้วยขันธ์ 5 ธาตุใดได้เศษศูนย์ จะใช้ปริมาณสมุนไพรที่แตกต่างกันตามธาตุนั้น ๆ ดังนี้

“...สิดทิการิยะ ถาจะทำเบญกูนโสลด ทานไหตังทัง 4 ลังครือปัฎวี 21 อาโป 12 เตโช 4 วาโย 6 ทารไหตังเปนถานลงแล้ว จึงเอาอายุบุกทุกถาน จึงเอาเบญขันทัง 5 หาน ทาไดเสดถานได่สูนจึงประกอบแตงยา ตามที่ทำไวเทิด ”

(ตร. 86/5-6)

ในตำรายากระษัยวัดเหนือพบความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์คือเรื่องธาตุ โดยผู้แต่งได้กล่าวถึงธาตุสมุฏฐานทั้ง 4 คือ ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ อาโปธาตุ และวาโยธาตุ วิธีการคือ บวกด้วยอายุ หารด้วยขันธ์ 5 ธาตุใดได้เศษศูนย์ จะใช้ปริมาณสมุนไพรที่แตกต่างกันตามธาตุนั้น ๆ จึงเห็นได้ว่า ผู้แต่งนอกจากจะรู้จักสมุนไพรและการปรุงยาเป็นอย่างดีแล้ว ยังต้องมีความรู้เรื่องธาตุอย่าง

ลึกซึ้งเพื่อใช้ยาที่เหมาะสมกับธาตุของผู้ป่วย และทำให้ทราบว่า ในการปรุงยานั้น ผู้ปรุงต้องมีความรู้ในเรื่องโหราศาสตร์ประกอบด้วย

2.3.2 การรักษาโรคตามกาลสมุฏฐาน พบว่า มีการกล่าวถึงการปรุงยารักษาโรคโดยให้แพทย์พิจารณาใน 3 อย่างคือ ฤดูกาล กลางวัน กลางคืน และข้างขึ้นข้างแรม ดังนี้

“.....จักกล้าวถึงกระไสปลาม่อนัน บังเกิดเพื่อโทดนันฆันนันเสียนันจึงประมวนกันเข้าเปนอูปาติกะก่อเป็นขีนมาเมือนปลาม่อมีจีดวีญาขีนไนลำไส ถาคางขีนมันเอาหัวขีนม้ากัดเอาชายตับ ปอด ท้าคางแรม มันเอาหัวลงไปทองนอยแลหัวเนาว ลางทีเปนตัวเดียว ลางทีเปน 4 5 ตัว ลางทีเป็น 9 10 ตัว”

(ตร. 85/5-6)

นอกจากมีการกล่าวถึงโรคสมุฏฐานแล้ว ยังได้กล่าวถึงการประกอบยารักษาให้พิจารณาตามฤดูกาลและการใช้ส่วนประกอบของยาตามฤดูกาล แต่ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดว่า ฤดูใดควรปรุงยาอย่างไรอาจเพราะแพทย์ส่วนใหญ่ในสมัยนั้นน่าจะทราบเรื่องสมุนไพรที่ใช้ตามฤดูกาลเป็นอย่างดีอยู่แล้ว

จากการวิเคราะห์คติความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านวัดเหนือ (วัดเทวสังฆาราม) ในรูปแบบการแต่ง มีการแต่งคัมภีร์เป็นแบบฉบับ สิ่งที่ปรากฏชัดและโดดเด่น คือ ความเชื่อจะเชื่อมโยงกับพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ในสังคมไทย ซึ่งผสมผสานกันศรัทธาความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมบางอย่างได้สะท้อนคติความเชื่อทั้ง 2 ลักษณะ คือหมอยาพื้นบ้านในการใช้พระคาถาอาคมต่าง ๆ ในพิธีกรรมการรักษาโรค ซึ่งเป็นความเชื่อทางศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์ นอกจากนั้นยังปรากฏคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณที่หมอยาพื้นบ้าน โดยเชื่อว่าอาการของโรคต่าง ๆ เกิดขึ้นด้วยอานุภาพของภูตผีวิญญาณเหล่านั้น ทำให้เกิดพิธีกรรมที่ต้องใช้คาถาอาคมหรือบทสวดเพื่อปราบหรือไล่ภูติผีวิญญาณ ในลักษณะใช้พุทธเพื่อไล่ผี นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อด้านโหราศาสตร์ ได้แก่ ธาตุเจ้าเรือน อายุของผู้ป่วย และกาลหรือฤดู โดยใช้วิธีการคูณธาตุและการบวกอายุกับธาตุตามหลักโหราศาสตร์เพื่อปรุงยาให้เหมาะสมกับปัจเจกบุคคล

จึงเห็นได้ว่า ตำรายากระษัยวัดเหนือเป็นตำรายาที่นอกจากจะมีความโดดเด่นในด้านอักขรวิธีแล้ว ยังประกอบด้วยคุณค่าในด้านสังคม ทั้งด้านพิธีกรรมและความเชื่อที่ผู้แต่งสอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมเล่มนี้ ทำให้เห็นว่า คนในยุคสมัยนั้น ผู้เป็นหมอยาต้องมีความรู้ทั้งเรื่องสมุนไพร วิธีการปรุงยาอันเป็นการรักษาในเบื้องต้น และต้องมีความรู้เรื่องพิธีกรรมและความเชื่อที่เสกลงไปในสมุนไพรหรือการปรุงยา เป็นพิธีกรรมที่เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ของยาเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้ป่วยหายจากอาการป่วยนั้นง่ายขึ้น

ชื่อพืชวัตถุ สัตว์วัตถุและธาตุวัตถุที่ปรากฏในเอกสารตำรายากระษัยวัดเหนือ

1. รายชื่อพืชวัตถุสัตว์วัตถุและธาตุวัตถุในตำรายากระษัยวัดเหนือ

1.1 พืชวัตถุ : พืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาจำนวนทั้งสิ้น 366 ชนิด

1.2 สัตว์วัตถุ : สัตว์ที่นำใช้ในการนำมาประกอบตำรับยาทั้งสิ้น 32 ชนิด

1.3 ธาตุวัตถุ : ธาตุวัตถุซึ่งเป็นแร่ธาตุซึ่งใช้เป็นยา หรือเป็นส่วนผสมในตำรับยาจำนวน 41 ชนิด

2. ความถี่ของชื่อพืชวัตถุ สัตว์วัตถุและธาตุวัตถุจำนวน 439 ชนิดในตำรายากระษัยวัดเหนือ

ตารางที่ 3 แสดงความถี่ของชื่อพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือจำนวน 366 ชนิด

ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	จำนวนครั้ง	คิดเป็นร้อยละ
1	จันทน์แดง/จันทน์ขาว	32	8.74
2	กระเทียม	18	4.92
3	ขิง	17	4.64
4	ฝิ่น	15	4.09
5	เบญกานี	14	3.83
6	อื่น ๆ	270	73.78
รวม		**366**	**100**

จากตารางพบว่า ในตำรายากระษัยวัดเหนือ พบชื่อพืชวัตถุทั้งสิ้นจำนวน 366 ชนิด พืชวัตถุที่ใช้ในตำรับยาพบมากที่สุด 5 อันดับแรกคือ จันทน์แดง/จันทน์ขาว จำนวน 32 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 8.74 อันดับที่ 2 คือกระเทียม จำนวน 18 ครั้งคิดเป็นร้อยละ 4.92 อันดับ 3 ขิง จำนวน 17 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 4.64 อันดับ 4 ฝิ่น จำนวน 15 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 4.09 และอันดับ 5 เบญกานี 14 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 3.83 และพืชวัตถุอื่น ๆ จำนวน 270 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 73.78

ตารางที่ 4 แสดงความถี่ของชื่อสัตว์วัตถุที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือจำนวน 32 ชนิด

ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ	จำนวนครั้ง	คิดเป็นร้อยละ
1	ดีงูเหลือม	7	21.88
2	หอยแครง	6	18.75
3	ดีงูเห่า	5	15.63
4	หอยขม,	4	12.5
	หนังกระบือเผือก	4	12.5
5	ก้างปลาแดง	3	9.37
	หอยกาบ	3	9.37
รวม		**32**	**100**

จากตารางพบว่า ชื่อสัตว์วัตถุที่ใช้ในตำรายากระษัยวัดเหนือมีทั้งสิ้น 32 ชนิด โดยปรากฏในตำรับยามากที่สุด 5 อันดับดังนี้ ดีงูเหลือมปรากฏมากที่สุด 7 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 21.88 หอยแครง 6 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 18.75 ดีงูเห่า 5 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 15.63 หอยขมและหนังกระบือเผือก ปรากฏเท่า ๆ กัน 4 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 12.5 ก้างปลาแดงและหอยกาบ ปรากฏเท่า ๆ กัน 3 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 9.37

ตารางที่ 5 แสดงความถี่ของชื่อธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือจำนวน 41 ชนิด

ลำดับ	ชื่อธาตุวัตถุ	จำนวนครั้ง	คิดเป็นร้อยละ
1	สารส้ม	13	31.70
2	เกลือ,เกลือสินเธาว์	10	24.39
3	ดินประสิว	9	21.96
4	สุรา	5	12.19
5	การบูร	4	9.76
รวม		**41**	**100**

จากตารางพบว่า ชื่อธาตุวัตถุที่ใช้ในตำรายากระษัยวัดเหนือมีทั้งสิ้น 41 ชนิด โดยปรากฏในตำรับยามากที่สุด 5 อันดับดังนี้ สารส้มปรากฏมากที่สุดจำนวน 13 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 31.70 เกลือ/เกลือสินเธาว์ 10 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 24.39 ดินประสิว 9 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 21.96 สุรา 5 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 9.76 และการบูร 4 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 9.76

จากการศึกษาชื่อพืชวัตถุ สัตว์วัตถุและธาตุวัตถุที่ปรากฏในเอกสารตำรายากระษัยวัดเหนือ พบเภสัชวัตถุที่นำมาปรุงยาทั้งสิ้นจำนวน 439 ชนิด แบ่งเป็นพืชวัตถุ 366 ชนิด สัตว์วัตถุ 32 ชนิด และธาตุวัตถุ 41 ชนิด โดยเภสัชวัตถุบางชนิดจะนิยมใช้ในหลาย ๆ ตำรับยาคือเป็นที่นิยมของแพทย์ผู้ปรุงยาซึ่งเภสัชวัตถุที่เป็นที่นิยมดังกล่าวเป็นสิ่งของที่หาได้ง่ายในเขตภาคกลาง จึงนับว่าเป็นที่นิยมของการนำมาปรุงยาในภูมิภาคแถบนี้

การอภิปรายผล

ผู้วิจัยมีประเด็นสำคัญที่จะนำมาอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

1) ผลการศึกษาค้นคว้าด้านภูมิปัญญาทางภาษาในด้านอักขรวิธีและกลวิธีการเขียนที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือพบว่า บันทึกด้วยอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและอักษรขอมไทย โดย ใช้ภาษาไทยมาตรฐาน แทรกด้วยคำบาลีสันสกฤต และพบการใช้ภาษาถิ่นและสำเนียงท้องถิ่น เช่น มดขบ อันว่าค้า (อันว่าข้า) ซึ่งมีการแปรสัทลักษณะการขึ้น-ตกของเสียงสอดคล้องกับเนตรนภา วรวงษ์ (2543, น. 271) ศึกษาระบบวรรณยุกต์ภาษาไทยถิ่นกาญจนบุรีกล่าวถึงระบบวรรณยุกต์ที่พูดกัน

ในภาษาถิ่นกาญจนบุรีมีระบบวรรณยุกต์ 5 เสียงเหมือนภาษาไทยมาตรฐาน หน่วยเสียงวรรณยุกต์ทุกหน่วยเสียงมีการแปรสัทลักษณะทั้งในแง่ของการขึ้น-ตก และระดับเสียงเมื่อปรากฏในบริบทต่าง ๆ การบันทึกตำรายาเป็นอักขรวิธีแบบโบราณ คือมีการบันทึกที่ไม่ละเอียด ไม่มีการแบ่งวรรคตอนที่ชัดเจน มีการเขียนคำตามเสียง ไม่ถูกต้องตามอักขรวิธีปัจจุบัน การเขียนคำบาลีสันสกฤตมีทั้งถูกต้องและไม่ถูกต้องตามอักขรวิธีเช่นเดียวกับคำไทยคือเขียนตามเสียง แต่สามารถแปลความได้สอดคล้องกับสุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์และชวน เพชรแก้ว. (2547, น.175) ได้กล่าวถึงการแต่งตำรายาท้องถิ่นส่วนใหญ่ผสมผสานกับแนวคิดทฤษฎีติกิจฉาของพระพุทธศาสนา แต่เนื้อหาอาจแตกต่างกันออกไปตามธรรมชาติของการ คัดสรร ในด้านการจดบันทึกยังใช้ “อรรถ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ใช้แทนชื่อสมุนไพรและการเขียนที่มีลักษณะเฉพาะไม่ตายตัว คงต้องให้ผู้ใช้ตำราที่มีสติปัญญาแตกฉานเท่านั้นที่จะสามารถแปลความหมายได้ ด้านกลวิธีการเขียนนั้นมีกลวิธีการเขียนที่หลากหลายทั้งการขึ้นต้นและลงท้ายด้วยชื่อยา การขึ้นต้นด้วยคำบาลีสันสกฤตเป็นต้นสอดคล้องกับณัฐา วิพลชัย (2559, น.111) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาการใช้กลวิธีในการบันทึก ซึ่งผู้บันทึกได้แสดงกลวิธีการบันทึกตำรายาพื้นบ้านให้มีความสัมพันธ์กับองค์ความรู้ของหมอยาพื้นบ้าน คือ การใช้คำขึ้นต้นสูตรยา การใช้คำลงท้ายสูตรยา และการกล่าวถึงที่มาของตำรับยา ส่วนภูมิปัญญาด้านศิลปะการใช้ภาษา ผู้บันทึกได้เลือกสรรถ้อยคำมาใช้ในตำรายาพื้นบ้านได้อย่างเหมาะสม นอกจากนั้นผู้แต่งยังได้นำคำศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตที่แสดงความศักดิ์สิทธิ์ของตำรับยาพื้นบ้าน อย่างไรก็ตามมีข้อค้นพบว่า ในตำรายากระษัยวัดเหนือใช้ ฆ แทน ข และ ศ แทน ค ตลอดทั้งฉบับแตกต่างจากฉบับอื่นที่มีการใช้ปะปนกันทั้ง 2 แบบซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของตำรายากระษัยวัดเหนือ

2) คุณค่าด้านพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ ผลการศึกษาทำให้ทราบถึงวิธีการดำเนินชีวิตของคนในสมัยก่อนว่า พิธีกรรมส่วนใหญ่มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาโดยยังมีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติแทรกซึมอยู่ในทัศนคติของคนในสมัยนั้นด้วยสอดคล้องกับแนวคิดของเสาวลักษณ์ อนันตศานต์และสุภัทรา บุญปัญญโรจน์ (2558, น.267) ที่กล่าวถึงพิธีกรรมความเชื่อของมนุษย์จะรวมไว้ซึ่งความคิด พฤติกรรม ประสบการณ์ ถ้อยคำที่ใช้พูดจา รวมไปถึงการปฏิบัติซึ่งกลายเป็นรากฐานของศาสนา ความเชื่อใด ๆ ก็ตามเป็นพฤติกรรมที่เป็นสากลของมนุษย์คือไม่ว่าจะอยู่กลุ่มสังคมใดก็ตาม เขาจะมีความเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือแบบใดแบบหนึ่งโดยผูกพันกับความเชื่อทางศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติแทบทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังพบบูชาพระรัตนตรัย อัครสาวกซ้ายขวา ปู่ครูหมอชีวกและอุปัชฌาย์อาจารย์ในบทไหว้ครูสอดคล้องกับสุดารัตน์ ตัณฑะอาริยะ (2548, น.บทคัดย่อ). ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยจังหวัดพังงากล่าวถึงพิธีกรรมใน 2 รูปแบบคือ พิธีไหว้ครูจัดขึ้นเพื่อบูชาครูยาเพื่อขออนุญาตและแสดงความกตัญญูต่อครูยาและพิธีบัตรพลีแม่ซื้อจัดขึ้นเพื่อบูชาแม่ซื้อเพื่อให้เกิดความพอใจไม่รบกวนเด็กให้ไม่สบาย พิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนมีผลต่อจิตใจคนไข้

เป็นสำคัญ การลงคาถาอาคมในตัวยาและการใช้ยาด้วยซึ่งคาถาอาคมที่ใช้มีทั้งคาถาที่เป็นพุทธและพราหมณ์ ประปนกันและยังพบพิธีกรรมการให้ผู้ป่วยสวดมนต์หรือเสกคาถาระหว่างที่กำลังใช้ยา แสดงให้เห็นว่า แพทย์เป็นผู้มีจิตวิทยาอย่างยิ่งในการใช้ความเชื่อของผู้ป่วยเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดกำลังใจ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการรักษานอกจากสรรพคุณของยาสอดคล้องกับ ดอกรัก พยัคศรี (2562, น.11) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมความเชื่อเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับผีและธรรมชาติซึ่งอยู่กับมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิดจนตาย ดังนั้นหากมนุษย์เจ็บไข้ได้ป่วยจากโรคภัย จึงมีความเชื่อว่า “ผีทำ” ถ้าจะแก้ไขจะต้องแก้ที่ “ผี” โดยผ่านความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดมา ข้อค้นพบที่สำคัญคือ ตำรายากระษัยวัดเหนือจะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นส่วนมากแสดงให้เห็นว่าคนในแถบภาคกลาง จะไม่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับไสยศาสตร์มากนัก คือให้ความสำคัญกับพิธีกรรมด้านพุทธศาสตร์ แพทยศาสตร์ มากกว่าไสยศาสตร์

3) คุณค่าด้านความเชื่อที่ปรากฏในตำรายวัดเหนือ ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อใน 3 ลักษณะ คือ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และความเชื่อทางโหราศาสตร์ โดยผู้รักษาจะใช้ความเชื่อเรื่องเวทย์มนต์คาถากำกับตัวยาเพื่อใช้ในการรักษาโรคที่รักษายากรักษาไม่หายก็จะใช้คาถาทางพุทธและพราหมณ์สวดหรือเสกขณะใช้ยาโดยเชื่อว่าจะดับอุปัทวะ โรคภัย ความเจ็บป่วยได้สอดคล้องกับ กิ่งแก้ว อัตถากร (2519, น. 92) อธิบายสาเหตุของการเกิดความเชื่อโดยอ้างว่า ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหมือนมนุษย์เช่นอำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เห็นเหตุต่าง ๆ ฉะนั้นเมื่อภัยพิบัติเกิดขึ้น ก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อว่าจะช่วยได้ เมื่อพ้นภัยก็จะบูชาคุณให้เป็นสิริมงคลแก่ตนตามคติความรู้ความเชื่อของตน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์ตามหลักโยนิ 4 คือ โอปปาติกะ คือการเกิดที่ผุดขึ้นมาเหมือนการเกิดของพวกเทวดา แสดงให้เห็นว่า อภิธรรมปิฎกมีความแพร่หลายในสมัยนั้น แต่ความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์คือความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติเรื่องผีสางคืออาการของโรคที่เหมือนผีเข้า ผีสิง แต่จะไม่กล่าวถึงภูตผีปิศาจที่ปรากฏเป็นรูปเป็นร่าง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า คนในสมัยนั้นยังได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ในเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ ด้วยสอดคล้องกับเอมอร ตรีชั้น (2528, น. 357-358) ได้กล่าวถึงความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาได้แก่ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเรื่องเคล็ดข้อห้าม ซึ่งมีผลทำให้ผู้ป่วยเกิดกำลังใจ เป็นการรักษาอาการป่วยทางใจของผู้เจ็บไข้ควบคู่กับการให้ยารักษาอาการป่วยทางกายและคุณช่วย ปิยวิทย์ (2532) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องโรคที่เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมทั้งที่เกิดจากพลังทางไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องบำบัดรักษาและการป้องกันโรคเหล่านั้นจะต้องสัมพันธ์กับสาเหตุการเกิดโรคด้านโหราศาสตร์มีการรักษาโรคตามธาตุสมุฏฐาน คือ ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ อาโปธาตุ และวาโยธาตุ และการรักษาโรคตามกาลสมุฏฐานคือ ฤดูกาล กลางวัน กลางคืน ข้างขึ้นและข้างแรม แสดงให้เห็นถึงวิธีการปรุงยาของคนในสมัยนั้นมีการคำนวณวัตถุดิบในการปรุงยาตามปัจเจกบุคคลโดยใช้กระบวนการ

ทางโหราศาสตร์ สอดคล้องกับพัฒน์พงศ์ กมลดิลก (2556, น.128) ศึกษาเรื่องการนำความรู้ทางโหราศาสตร์มาใช้ประกอบในรักษาโรคของแพทย์แผนไทยตามที่เสนอมาเป็นการรักษาที่เกี่ยวเนื่องมูลเหตุทำให้เกิดโรคได้แก่ ธาตุสมุฏฐาน อุตุสมุฏฐาน หรือฤดูกาล อายุสมุฏฐาน กาลสมุฏฐาน ที่มากระทำต่อธาตุในร่างกายมนุษย์ทำให้ร่างกายเสียสมดุลเกิดอาการเจ็บป่วยขึ้น การเจ็บป่วยเนื่องจากธาตุพิการยอมมีส่วนสัมพันธ์กับอายุของคนกับฤดูกาล และกาลเวลาซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญที่จะทำให้อาการเจ็บป่วยนั้นมากหรือน้อยเพียงไร

4) ชื่อพืชวัตถุ สัตว์วัตถุและธาตุวัตถุ และความถี่พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือ ผลการศึกษาพบพืชวัตถุจำนวน 366 ชนิด พบมากที่สุด 3 อันดับแรกดังนี้ 1 คือจันทน์ขาวและจันทน์แดง พบในตำรับยาจำนวน 32 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 8.74 ลำดับที่ 2 คือ กระเทียม พบในตำรับยาจำนวน 18 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 4.92 ลำดับที่ 3 ขิง พบในตำรับยาจำนวน 17 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 4.64 พบสัตว์วัตถุจำนวน 32 ชนิด พบมากที่สุด 3 อันดับแรกดังนี้ 1 คือ ดีงูเหลือม พบตำรับยาจำนวน 7 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 21.88 ลำดับที่ 2 คือ หอยแครง พบในตำรับยาจำนวน 6 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 18.75 ลำดับที่ 3 ดีงูเห่า พบในตำรับยาจำนวน 5 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 15.63 พบธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรายากระษัยวัดเหนือจำนวน 41 ชนิด พบมากที่สุด 3 อันดับแรกดังนี้ 1 คือสารส้ม พบในตำรับยาจำนวน 13 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 31.70 ลำดับที่ 2 คือ เกลือ/เกลือสินเธาว์ พบในตำรับยาจำนวน 10 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 24.39 ลำดับที่ 3 ดินประสิว พบในตำรับยาจำนวน 9 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 21.96 เภสัชวัตถุที่ปรากฏในเอกสารตำรายากระษัยวัดเหนือนี้เป็นวัตถุดิบที่ใช้ในการรักษาโรคกระษัยและโรคสันนิบาต วัตถุดิบที่พบการใช้มากที่สุด 3 อันดับแรกเป็นวัตถุที่หาได้โดยทั่วไปในแถบภาคกลางคือ กาญจนบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม ราชบุรี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแพทย์ผู้ปรุงยาหรือหมอยาตามบ้านสามารถที่จะหาพืชสมุนไพรเพื่อใช้ในการปรุงยาให้แก่คนไข้ในชุมชนของตนเองได้โดยไม่อัตคัดเรื่องการหาวัตถุดิบในการปรุงยาสมุนไพร ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับสมัย วรรณอุดร (2558, น.111-112) ที่ได้ศึกษาตำรายาที่บันทึกไว้ในเอกสารใบลานภาคอีสานและลาวเป็นภูมิปัญญาด้านสุขภาพของบรรพบุรุษอีสานที่เกิดจากประสบการณ์จริง ในชีวิตที่มีการสั่งสมมานานผ่านการกลั่นกรองทดลองใช้โดยการลองถูกลองผิด เรียนรู้อาการผู้ป่วย เรียนรู้สรรพคุณของพืชแต่ละชนิด องค์ความรู้นี้จึงค่อย ๆ สั่งสมเรื่อยมาจนมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติแวดล้อมรอบตัวสามารถนำเอาพืชชนิดต่าง ๆ มาใช้เป็นยารักษาอาการเจ็บป่วยของคนในชุมชนได้อย่างกลมกลืน สอดคล้องกับกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก และราชบัณฑิตยสถาน. (2559, น. 276-277) ได้กล่าวถึงการแพทย์พื้นบ้านถือเป็นมรดกภูมิปัญญาที่สำคัญของท้องถิ่น ส่วนประกอบในการทำยาของแพทย์แผนไทยและแพทย์พื้นบ้าน มีการใช้วัตถุดิบที่หลากหลาย สามารถแบ่งได้เป็น 3 ชนิดคือ 1. พืชวัตถุ ได้แก่ส่วนของพืชหรือสิ่งที่ได้จากพืชแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มคือ พวกต้น พวกเถา เครือ พวกเหง้า-หัว พวกผัก พวกหญ้า 2. สัตว์วัตถุ ได้แก่สัตว์หรือส่วนที่ได้จากสัตว์ ใช้เป็นยาหรือเป็นส่วนผสมในตำรับยา

คือ สัตว์บก สัตว์น้ำ และสัตว์อากาศ 3. ธาตุวัตถุ คือแร่ธาตุซึ่งใช้เป็นยาหรือเป็นส่วนผสมในตำรับยา แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ธาตุสลายตัวง่าย และธาตุสลายตัวยาก เภสัชวัตถุที่พบในตำรายากระษัยวัดเหนือเป็นวัตถุดิบที่หาได้ง่ายในชุมชนเป็นวัตถุหลักในการปรุงยา

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์ตำรายากระษัยวัดเหนือ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบตำรายาที่พบในวัดเหนือ (วัดเทวสังฆาราม) กับตำรายาที่พบในภูมิภาคตะวันตกเพื่อหาคุณค่าร่วมในด้านอักขรวิธี กลวิธีการเขียน พิธีกรรมและความเชื่อ

2. ควรศึกษาภูมิปัญญาการใช้เภสัชวัตถุ (พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ) ของหมอพื้นบ้านจังหวัดกาญจนบุรีที่ได้รับอิทธิพลจากตำรายาวัดเหนือ (วัดเทวสังฆาราม) เพื่อศึกษาวิจัยสรรพคุณและนำไปใช้ในการผลิตยาสมุนไพรพื้นบ้านต่อไป

บรรณานุกรม

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกกระทรวงสาธารณสุข. (2564). **รายการตำรับยาแพทย์แผนไทยแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2564.** กรุงเทพมหานคร : กองคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและแพทย์พื้นบ้านไทยกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกกระทรวงสาธารณสุข.

กิ่งแก้ว อัตถากร (2519). **คติชนวิทยา.** เอกสารนิเทศการศึกษาฉบับที่ 184 กรมการฝึกหัดครู กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.

คุณช่วย ปิยวิทย์. (2532). **ภาษาและคติความเชื่อในตำรายาพื้นบ้านจากวัดบึงตำบลโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา.** ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.

ณัฐา วิพลชัย. (2559). “การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง อำเภอเมืองจังหวัดสุราษฎร์ธานี” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.** 10 (2), น. 111-144.

ดอกรัก พยัคศรี. (2562). คติความเชื่อในตำรายาไทย. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

เนตรนภา วรวงษ์. (2543). **วรรณยุกต์ภาษาไทยถิ่นกาญจนบุรี.** ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.

พัฒน์พงศ์กมลดิลก.(2556). **“การนำความรู้ทางโหราศาสตร์มาใช้ประกอบในการวินิจฉัยและรักษาโรคตามหลักการแพทย์แผนไทย”** ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ฟ้อน เปรมพันธุ์ และคณะ. (2550). **โครงการสำรวจและศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทลายลักษณ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี.** มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี.

สมัย วรรณอุดร (2558). โรคและยาในตำรายาภาคอีสานและลาว. **ในเอกสารการสัมมนาวิชาการเนื่อง ในวาระฉลองอายุครบ 96 ปีของ ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร เรื่อง “ภูมิปัญญาอาเซียน : เวชศาสตร์จารึกและเอกสารโบราณ”**. ภาษา-จารึก ฉบับที่ 13 ภาควิชาตะวันออกคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (น. 111-138). นนทบุรี: เชน ปรินส์ติ้ง.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และชวน เพชรแก้ว. (2547). **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมพินิจ.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

สุดารัตน์ ตัณฑะอาริยะ. (2548). **การวิเคราะห์ตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดพังงา,** สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2560). **พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2559 กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.** นนทบุรี : กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์และสุภัทรา บุญปัญญโรจน์. (2558). **คติชนกับศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เอมอร ตรีชั้น. (2528).**“ภาษาและคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร”.** ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.